

ELENA KIS TOTH

Obiceiuri din Arduzel

Tradiția Fărșangului

Fărșangul, cunoscut sub numele de Farsang, în limba maghiară și Fasching în limba germană, este un obicei străvechi, comun deopotrivă comunității românești și maghiare, cu influențe deosebite în funcție de comunitățile și satele în care se desfășoară. Împrumutat de la sașii transilvăneni, acest obicei se desfășoară în fiecare an, în perioada dintre Bobotează și Miercurea Cenușii, zi ce marchează începutul Postului Paștelui la creștinii catolici. Potrivit etnografilor, sărbătoarea specifică celor de rit unitarian, ar fi fost transmisă din generație în generație, timp de sute de ani, iar originile ei se regăsesc în perioada schismei bisericii catolice, din anul 1542, când a luat ființă biserica unitariană. În această perioadă a anului, țăranii terminaseră muncile agricole și era o perioadă de odihnă. Zilele erau scurte, iar serile lungi. Pentru a nu petrece singure serile lungi de iarnă, fetele și femeile se duceau la șezătoare. În timp ce coseau, torceau, ascultau poveștile bătrânilor, glumeau, cântau pentru că așa timpul trecea mai repede. De asemenea era un prilej bun pentru a afla știrile din sat, prilej bun de socializare, de a aduce în același loc pe fete și pe băieți, pentru a se cunoaște, de a se apropia. Șezătoarea începea pe la ora șase după-masă și ținea până la ora unsprezece seara sau poate mai mult. Buna dispoziție a fost întreținută de feciorii satului, care se costumau în diferite feluri pentru a nu fi recunoscuți. Se îmbrăcau în personaje mitice (Baba Cloanță, moarte), persoane reprezentative ale satului: popă, cantor, muzicanți sau personaje legate de diferite evenimente importante din viața satului: mireasă, mire, soacră. Băieții astfel costumați umblau din casă în casă, dar mai ales la casele cu șezători unde repede încingeau buna dispoziție. Ei erau serviți cu gogoși, vin, țuică. La plecare, de multe ori legau clanța ușii cu o sârmă pentru a nu putea ieși din casă sau murdăreau clanța ușii cu ciumă, ba luau jos portița și o ascundeau bine să nu fie găsită sau alte năzdrăvăanii copilărești vesele. Ultima săptămână a Fărșangului era plină de evenimente, cel mai important era Îngroparea Fărșangului. Această tradiție diferă de la o localitate la alta. În unele sate din Transilvania, acest eveniment se numără printre cele mai spectaculoase, ocazie cu care membrii comunității revin în țară pentru a sărbători împreună cu familia. Elementul central al obiceiului este marioneta, o păpușă din paie îmbrăcată și decorată cu lux de detalii, de la șosetă până la pălărie. Denumită de obicei Illyés sau Döme, aceasta simbolizează Fărșangul și este bocită de toată comunitatea deghizată într-un alai funebru ca la o înmormântare adevărată. La sfârșit, Illyés este dezbrăcat, iar din paie se face un foc în jurul căruia se cântă și se dansează. Acest fapt simbolizează invocarea luminii soarelui

Păpușa ritualică de Fărșang; Foto: Felician Săteanu

pentru a deveni victorioasă în lupta cu frigul, cu timpul rece. Se cunoaște, de asemenea, că focul simbolizează și purificare prin lumină, dar și alungarea forțelor malefice, la începutul anului agrar. Trecerea anotimpului geros, îngroparea, alungarea simbolică a iernii și întâmpinarea primăverii se desfășoară cu multă veselie, cu oameni îmbrăcați în costume simbolice, purtând măști, elemente de teatru popular și schițând tot felul de zgomote, despre care se crede că sperie și alungă frigul și spiritul iernii. Printre cele mai speciale preparate se regăsesc sarmalele și gogoșii. Spre dimineață, gospodinele servesc supă de varză cu afumătură și cârnați, o supă tradițională ungurească, despre care se spune că este leac împotriva mahmurelii. În Arduzel, Îngroparea fărșangului este mult mai simplă. Ultima zi de fărșang cade într-o zi de marți, înaintea Miercurii Cenușii. Gospodinele pregăteau de dimineață aluatul pentru *kürtöskalács*, se tăia o găină pentru a pregăti o supă de pui cu tăieței și la felul doi papricaș de pui. În această seară se puteau consuma pentru ultima oară carne sau preparate dulci, până la Paști. Această zi este considerată un hotar între o perioadă de dulce, propice mai ales pentru distracții, și perioada Postului Mare, una mai sobră, destinată în special reculegerii și muncii. Din păcate, în zilele noastre, Fărșangul se sărbătorește doar în cadru organizat. Școala, împreună cu părinții, organizează în fiecare an Fărșangul școlarilor. Programul este stabilit din timp, acesta cuprinde: tombolă, parada costumelor, scenete, dansuri populare, concursuri. Este o sărbătoare a întregii comunități. Elevii sunt participanți activi, implicându-se în organizarea, desfășurarea evenimentului, punând în practică cunoștințele teoretice însușite la activitățile școlare și extrașcolare. De asemenea este binevenit sprijinul acordat de autoritățile locale în organizarea acestor

manifestări precum și a bisericii și a opiniei sătești. Autoritățile locale trebuie să acorde sprijin moral și financiar în editarea unor monografii sau studii cu privire la istoria și tradiția locului. Asemenea activități adâncesc sentimentul dragostei față de locul natal, față de țară, și pe lângă păstrarea și valorificarea vestigiilor trecutului, contribuie și la depistarea specificului local în tradiția istorică, etnografică, contribuind totodată la adâncirea viziunii corelației dintre întreg și detalii: localitate – zonă – țară – continent - Terra. Toate acestea adâncesc sentimentul identității locale, având urme în comportamentul cetățeanului, care nu va părăsi cu ușurință locul natal sau dacă este forțat de împrejurări obiective să o facă, va reveni și va lupta, va munci, pentru prosperitatea locului natal.

Tradiția surechiul, culesul viilor de odinioară

Cultivarea strugurilor în Arduzel se practica încă de la primii locuitori ai satului și până în zilele noastre. Dealurile însoțite din jurul satului, condițiile de sol, bogate în substanțe nutritive, factorii climatici, temperatura, precipitațiile au oferit condiții prielnice

Sărbătoarea surechiului; Foto: Felician Săteanu

și au încurajat populația să cultive strugurii și să obțină un vin de calitate foarte bună, și renumit în această zonă. În Arduzel, fiecare familie are propria vie pe care o lucrează cu mare responsabilitate și mândrie împreună cu familia, bucurându-se de beneficiile obținute de pe urma vinului. Pe vremuri, viile erau parcelate, fiecare gospodar lucra parcelele lui. Pe timpul verii, viile erau păzite de vințiler, adică de o persoană angajată de proprietarii viilor. El avea sarcina de a ocroti via de căprioare, ciori care făceau daune în vii sau pur și simplu de hoții de struguri. Perioada de recoltare începea din 10-15 octombrie și ține până la sfârșitul lunii octombrie, până când toată lumea reușea să strângă recolta. Culesul strugurilor în gospodăriile țăranilor a fost o sărbătoare, la care au participat toți membrii familiei, rude, vecini. Această muncă se făcea în clacă, adică muncă benevol prestată de țărani pentru a se ajuta unii pe alții și care adesea este însoțită de o mică petrecere, de glume, povestiri etc. La gospodarii care aveau mai multe parcele, culesul strugurilor s-a prelungit pe 2-3 zile. În ziua culesului, invitații mergeau la casa gospodarului, unde serveau micul dejun, după care se încărcau în căruțe căzile, coșurile și cele necesare, pornind astfel la drum. Fiecare participant, de la mic la mare, avea sarcinile bine stabilite. Copiii culegeau boabele de pe jos, femeile și fetele mai mari culegeau strugurii în coșuri, bărbații purtau coșurile pline și le goleau, iar feciorii mărunțeau strugurii. În timpul culesului se cânta, se glumea, era voie bună. La amiază venea gazda cu mâncare la vie, pentru a evita deplasarea culegătorilor la domiciliu și a face economie de timp. Seara oamenii se strângeau pe lângă casă și prelucrau strugurii pentru a obține mustul. Fiecare gospodar avea propria rețetă de preparare a mustului, vinului, începând cu spălarea butoiului, locul de depozitare, temperatura etc. Și asta pentru că vinul e un aliment sacru, atât în tradiția populară maghiară, cât și în tradiția populară românească, fiind un simbol al creștinismului. Vinul este nelipsit la cele mai importante evenimente din viața credincioșilor, precum la toate tainele bisericești, onomastici, aniversări, petreceri, Sfânta Împărtășanie, la botezuri, nunți, înmormântări. În zilele noastre, culesul strugurilor și-a păstrat importanța în categoria sărbătorilor legate de muncile agricole și păstrează tradiția lăsată de strămoși, cu câteva mici excepții. Pe de o parte, cercul invitaților este mult mai restrâns, participă doar membrii de familie și cei mai apropiați vecini; pe de altă parte, tehnologia a înlocuit obiectele tradiționale folosite. În locul căruțelor se folosesc tractoare, obiectele cu funcționare manuală, cum ar fi presa, zdrobitorul au fost înlocuite cu funcționare electrică. La sfârșitul sezonului de cules s-a organizat Balul Strugurilor, care se desfășura după un scenariu tradițional bine determinat. Sâmbătă dimineață, feciorii și fetele din sat, îmbrăcați în haine tradiționale porneau cu căruțele să invite sătenii la bal. Șura în care era organizată petrecerea era împodobită cu ciorchini de struguri, flori, diferite decorațiuni din paie. Erau gospodari care așteptau alaiul în poartă și erau serviți cu cozonaci, gogoși și vin. Drept mulțumire pentru bunătățile oferite au dansat și au cântat împreună cu gazda pe muzica lăutarilor care îi însoțeau pe tot parcursul drumului. Seara după începerea petrecerii, se alegea regele și regina balului, iar acest titlu onorific se acorda persoanelor care treceau diferite probe de îndemânare, perspicacitate, rapiditate etc. Buna dispoziție continua până dimineață, pe muzica autentică lăutărească, oferită de țigani, adică muzicanții din Țicău, de pe Zugău

(cartierul țiganilor) care întotdeauna erau trei: ceatarâș, contralău și gordonaș. Privind în urmă, putem constata că oamenii chiar dacă aveau o viață grea, găseau timp pentru a sărbători împreună. Surechiul ca multe alte munci agricole, era o sărbătoare a comunității, dar mai ales a familiei, în jurul căreia se adunau rudele, vecinii, totodată era o bună ocazie de apropiere între oameni, o bună ocazie de socializare, de a învăța generația nouă despre importanța muncii, aprecierea roadelor muncii, seriozitatea față de muncă, respectul față de cei vârstnici, precum și preluarea, cunoașterea folclorului și obiceiurilor locale.

Jocurile copilăriei

Cu ce se jucau copiii din alte timpuri? Aveam cu ce să ne jucăm?! N-aveam jucării cumpărate, nici nu știam cum arată sau dacă exista așa ceva. Jucăriile ni le confecționam singuri din ce aveam la îndemână. Jocurile și regulile lor le învățam de la alții, dar mai și inventam altele noi. Creativitatea și spiritul practic, îndemânarea în folosirea uneltelor au fost atuuri ce ne-au ajutat să ne descurcăm în multe situații și mai târziu în viață. Acum e mult mai simplu, internetul oferă o mulțime de jocuri, fără niciun efort, doar la un click distanță. Îmi aduc aminte cu nostalgie de jocurile practicate în copilărie și-mi face plăcere să le prezint pe câteva dintre acestea. **Minja-n țăl**, un joc practicat multă vreme de tinerii și copiii din sat, este un joc asemănător cu oina. Cum se proceda? Se alegeau două echipe, de obicei cu același număr de jucători, dar nu era un criteriu obligatoriu, apoi se alegea cine este în casă și cine este afară. Jocul nu se juca pe puncte sau pe scor, scopul era ca aceia din casă să stea acolo cât mai mult, iar cei de afară să-i înlocuiască pe ceilalți și să stea ei cât mai mult în casă. Nu aveai nevoie decât de o minge mică de cauciuc, de mărimea unei mingi de tenis de câmp și de o bătă (îi spuneam batalău). Mai exista și un reper, de obicei un par înfipt în pământ numit țăl și acesta era în marginea terenului, la o distanță de 50-100 metri de casă și avea doar 5-10 metri în profunzime. Restul terenului era tot afară. Nu existau marcaje laterale, dar dacă mingea era trimisă în afara ariei stabilite (de exemplu grădina vecinilor) se spunea că e spurc și cei din casă pierdeau și erau înlocuiți cu cei din afară, cărora le luau locul și jocul se relua. Regulile erau simple: fiecare jucător din cei aflați în casă trebuia să execute trei lovituri cu batalăul și să trimită mingea cât mai departe, pentru ca aceia din echipă să aibă timp să fugă la țăl sau să revină în casă, dacă era deja acolo de la o altă lovitură. Pentru a lovi mingea, jucătorul din casă și-o arunca singur în aer cu mâna, apoi prindea cu ambele mâini batalăul și lovea mingea sau o rata, după caz. După ce executa a treia lovitură, lăsa locul următorului coechipier, fugea la țăl, dacă el credea că are șanse de a ajunge. Sau aștepta să fugă pe loviturile celor ce urmau. Cei de afară puteau să-i scoată pe cei din casă, dacă prindeau din zbor mingea trimisă de adversari sau dacă nu, aveau posibilitatea de a-i lovi cu mingea pe cei care fugeau la țăl. Mai exista o situație în care nu se reușea să fie adus acasă jucătorul ce urma la lovitură, dar care era la țăl. În această situație se executa lovitură de pedeapsă numită felbidoș: de la o distanță de zece pași de țăl un jucător pe care-l alegeau cei de afară avea misiunea de a-i ținti cu mingea pe cei de la

țal, care trebuiau să fugă spre casă (obligat era să fugă cel ce urma la bătaie, dar și ceilalți fugeau, mai ales dacă lovitura era ratată și până să fie recuperată, ei erau în propriul lor teren de joc), în timp ce jucătorul cu mingea trebuia să o arunce în sus circa un metru (se număra aruncarea și până se ajungea la trei puteau să fugă, după aceea nu, doar după ce mingea era aruncată spre un jucător și nu-l nimerea), să o prindă și să o arunce spre cei pe care-i țintea. Dacă-l nimerea se schimbau terenurile, dacă nu, cel ce urma la bătaie își executa loviturile, trebuia să aducă acasă cât mai mulți coechipieri.

Când un jucător era în țal trebuia să stea cu mâna pe acesta, altfel risca să fie lovit cu mingea și echipa lui să piardă. Nu de puține ori s-a întâmplat ca jucătorii neatenți să o pățească și urmarea era că apoi nu era dorit de nicio echipă și stătea mai mult pe margine.

Un alt joc foarte îndrăgit era **Briga**. A fost jocul cel mai popular în acea perioadă și care s-a practicat cel mai mult pentru că se putea juca și în doi, dar și în echipe mici și mari. Se juca acasă în curte, în grădină, în curtea școlii, oricând aveai timp. Materialul a fost simplu, două bețe din lemn, una era bota, iar cealaltă era briga. Bota era din lemn de sânger sau alun, groasă cam de un deget mare, lungă cam de 60-80 cm și puțin ascuțită la capăt. Briga era cam de aceeași grosime cu bota și din același lemn, era lungă de 15-20 de cm și era ascuțită la ambele capete. Desfășurarea jocului: primul care începea jocul făcea o gropiță adâncă de trei-patru centimetri și lată cât să intre vârful botei. Trebuia să trimită briga cât mai departe cu ajutorul botei. Din poziția cu picioarele depărtate, țineai bota cu ambele mâini, introdusă cu vârful în groapă, iar în fața ei era așezată briga transversal și lipită de botă. Arcuind bota și împingând-o înainte trimiteai briga cât mai departe în terenul advers. Dacă briga era prinsă de adversar în zbor, ieșeau din joc. Dacă nu era prinsă și era în mișcare pe sol, puteai să o lovești cu piciorul o dată sau de mai multe ori, cu condiția ca aceasta să nu se fi oprit din mișcare. Din locul în care briga s-a oprit, trebuia să o arunci ca să lovești bota, după ce, în prealabil, aveai voie să mai faci un pas sau o săritură să te mai apropii. Dacă loveai bota ce era așezată transversal peste groapă, adversarul era scos din joc. Dacă briga cădea în apropierea botei, puteai din trei încercări să o sufli să se rostogolească până la aceasta. Ce mai curățam pământul dintre brigă și botă ca să avem cât mai multe șanse! Când jucam mai mulți în echipă, aveam specialiști în suflat sau în nimerit! Se schimbau rolurile după ce toți erau scoși din joc. Dacă nu nimereai bota, cel din casă care aruncase briga trecea la executat cele trei lovituri, cu care puteai face sau nu puncte: un punct era o lungime de botă. Se puneau briga cu un capăt în groapă și celălalt afară. Cu bota se lovea capătul de afară, cu scopul de a face briga să sară în sus, ca să poți lovi cu putere cu bota cât era în aer și a o trimite cât mai departe. Urmau a doua și a treia lovitură lovind briga pe unul din capete (de aceea era ascuțit la ambele capete), să o faci să salte, ca să poți lovi cu bota. După aceea întrebai adversarul: Câte puncte dai? Dacă era mulțumit acceptai, dacă nu, se făcea numărarea lungimilor de botă. Dacă ieșeau mai puține, pierdeai punctele, dacă ieșeau mai multe rămâneai cu câte ai numărat. Dacă în timpul jocului jonglai cu briga, lovind-o în aer de mai multe ori fără să cadă, punctele făcute se multiplicau de acel număr de ori: dacă jonglai de două ori, punctele se dublau, de trei ori punctele se triplau ș.a.m.d. Dacă, atunci când făceai puncte, briga era prinsă din aer de adversar, pierdeai toate punctele

acumulate de toată echipa până atunci. Se ținea scor și câștigau cei ce aveau cele mai multe puncte. Scorul era de obicei scris pe sol, cu ajutorul botelor, într-o parte a terenului unde nu se juca pentru a nu fi șters.

De-a partizanii

Denumirea a fost împrumutată din filmele cu partizanii din al Doilea Război Mondial, care erau la modă atunci și pe care le vizionam la Căminul Cultural din sat, toți voiam să ne identificăm cu acei eroi care în grupuri mai mici sau mai mari luptau pentru libertatea țării lor, cu mare curaj și devotament. Pentru a duce o luptă ai nevoie de arme. În primul rând ne confecționam arme: puști, pistoale din lemn. Confecționam puști din lemn de soc, pe care-l scobeam de miez, obțineam un tub cu ajutorul căruia suflam bile obținute din miezul scobit. O altă creație foarte inventivă era mitraliera fabricată din tulpini de floarea - soarelui. E vorba de o mitralieră din aceea pe roți ca în Primul Război Mondial. A ieșit o adevărată operă de artă! Fetele, în general, dar și băieții se jucau **Itic** (Șotron îi spune acum). Cu un băț trasau pe pământ coștele, adică acele pătrate sau dreptunghiuri ce dădeau forma pe care se juca și **Tupu**, adică **Ascunsa** sau **De-a caii** când era nevoie doar de o sfoară trecută pe după gât și apoi pe sub brațele calului, ce era pe post de hățuri ținute în mână de cel ce conducea.

Un alt joc practicat era **Prrr**. Tot băieții erau cei ce-l jucau, împărțindu-se în două echipe. Una era în casă, iar cealaltă se ascundea. Fiecare jucător avea câte o armă cu care trebuia să-și împuște adversarul dacă-l descoperea. Atunci ziceai: Prrr!..., (numele celui vizat). Cel împușcat ieșea din joc și câștiga echipa ce rămânea cu jucători. La următoarea rundă se schimbau rolurile. Jocul se desfășura de obicei unde erau multe clădiri, în curte sau în grădini, unde se puteau ascunde foarte bine. Băieții mai jucau și câteva jocuri pe bani.

Mai demult când banii erau puțini se juca mai ales **Rișca**, la perete sau la groapă. La perete se juca astfel: un copil lua o monedă pe care, cu o mână, o izbea de perete, astfel încât să ricoșeze înapoi cât mai departe; următorul jucător proceda la fel, dar el urmărea să o trimită aproape de moneda jucată de celălalt; se măsura cu palma de la o monedă la alta, astfel încât trebuia să ții degetul mare pe moneda ta și cu un alt deget să ajungi pe moneda din apropiere; dacă reușeai să imobilizezi cele două monede, îi luai moneda adversarului și jocul se relua, prima lovitură fiind a celui ce a câștigat. În situația în care moneda ce voiai să o câștigi o atingeai doar cu degetul, proprietarul acesteia avea posibilitatea să o îndepărteze, să nu o mai atingi prin suflarea ei din maximum trei încercări. Dacă distanța era prea mare, atunci se continua cu alte monede până ce câștiga cineva și lua totul sau se relua de la început, depinde cum se stabileau regulile de la început. Rișca la groapă se juca tot cu monede. Se făcea o groapă puțin adâncă, având diametrul de vreo 10 cm. La o distanță de vreo trei-cinci metri, depinde cum se înțelegeau jucătorii, era trasată pe teren cu un băț o linie în spatele căreia se aflau jucătorii. De la linie, ei aruncau pe rând moneda, cu scopul

de a o plasa în groapă sau cât mai aproape de ea. După ce aruncau toți, se mergea la groapă și câștiga toate monedele cel ce avea moneda cea mai apropiată de centrul gropii.

Primăvara mergeam în pădure după mâțișori, brândușe pe care le ofeream mamelor sau duceam la școală și le ofeream d-nei învățătoare. Tot primăvara confecționam fliscoi în care suflam: luam o nuia subțire de răchită pe capătul căreia, la o lungime de circa cinci centimetri făceam o tăietură circulară a cojii de jur împrejur; cu mânerul de la cuțit, marcam porțiunea cu scopul de a desprinde coaja intactă și de a o scoate așa sub formă de tub; dacă reușeai pe o porțiune de 0,5 cm pe un capăt, se elimina ușor partea de coadă de deasupra, lăsând doar partea albă, ce constituia zona ce o băgam în gură pentru a sufla în ea. Scoteau un sunet ascuțit și strident, ce deranja mai ales adulții care, dacă puneau mâna pe ele, ni le confiscau sau le rupeau.

Superstiții

Dacă furnicile ies la suprafața pământului, în curând va ploua.

Cloșca se pune, după ce apune soarele, pentru a avea atâția pui câte stele pe cer.

Dacă în luna ianuarie este foarte frig, vara va fi lungă.

Dacă copacul de mălin face flori mai puține, în aceea primăvară, recolta de porumb va fi mică.

Aceste exemple oglindesc înțelepciunea poporului, care a înțeles că omul și natura trebuie să co-existe într-o armonie perfectă. Natura îi oferă ființei umane forța de care acesta are nevoie pentru a supraviețui, iar omul, la rândul său, ar trebui să fie profund recunoscător și să-i asigure o protecție permanentă.